

РЭЦЭНЗІІ
REVIEWSПаступіў у рэдакцыю 20.11.2018
Received 20.11.2018<https://doi.org/10.29235-2369-2019-64-3-376-378>

І. М. Гоўзіч

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, Мінск, Беларусь

АД ТЭКСТУ ДА КАНТЭКСТУ

Апошнія гады сталі асабліва прадукцыйнымі ў развіцці айчыннай гуманітарнай навукі і, у прыватнасці, у навуковай дзейнасці даследчыкаў літаратуры з Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, якія выдалі не адну цікавую манаграфію, прысвечаную асэнсаванню актуальных праблем беларускага літаратуразнаўства. Але сярод усіх кніг пачэснае і ганаровае месца займае калектыўная манаграфія “Паэтыка літаратурных сувязей”¹, створаная пад навуковым кіраўніцтвам вядомых у рэспубліцы і за яе межамі даследчыкаў слоўнага мастацтва – акадэміка, доктара філалагічных навук Уладзіміра Васільевіча Гніламедава і кандыдата філалагічных навук, загадчыка аддзела ўзаемасувязей літаратурна-навуковага Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Мікалая Уладзіміравіча Мікуліча. Калектыў выдання склалі аўтарытэтныя беларускія літаратуразнаўцы, крытыкі і пісьменнікі: Алена Валер’еўна Вальчук, Наталля Леанідаўна Бахановіч, Мікола Вялянцінавіч Трус, Жанна Сяргееўна Шаладонава, Пётр Васільевіч Васючэнка, Таццяна Пятроўна Барысюк і Сяргей Леанідавіч Мінскевіч. Дадзены навукова-творчы калектыў вылучаецца сярод іншых сваёй шырокай абазнанасцю ў літаратуры ад старажытнасці да сучаснасці, здольнасцю не толькі глыбока расчытаваць тэксты беларускай, але і сусветнай літаратуры, праводзіць шматлікія тыпалагічныя паралелі, супастаўленні, вызначаць цікавыя і паказальныя сыходжанні і адштурхоўванні ў іншанацыянальных слоўных мастацтвах. Гэта аўтары многіх навуковых публікацый, прысвечаных літаратуры XIX–XXI стагоддзяў, у тым ліку манаграфій, вучэбных праграм і дапаможнікаў для студэнтаў-філолагаў, настаўнікаў і старшакласнікаў, артыкулаў у перыядычных выданнях – “Родным слоўце”, “Беларускай мове і літаратуры”, “ЛіМе”, “Полымі”, “Малодосці” і іншых.

Выданне хораша ўпісваецца ў панараму фундаментальных прац даследчыкаў, выразна арыентаваных на міждысцыплінарны пошук, пра якія І. Шаўлякова-Барзенка справядліва зазначыла як пра “намаганні рэалізаваць у айчынным дыскурсе шэраг ідэй, падыходаў і метадаў, што апошнім часам набылі статус метадалагічных “трэндаў” сусветнай кампаратывістыкі”². І разам з тым яно ўпершыню абагульняе і сістэматызуе беларуска-сусветны пантэон звышлітаратуры на аснове найноўшых адкрыццяў айчыннай і еўрапейскай кампаратывістыкі, грунтуецца на гісторыка-генетычным, гісторыка-функцыянальным, аксіялагічным, сістэмным, тыпалагічным і іншых падыходах.

Калектыўная манаграфія прысвечана раскрыццю праблем аднаго з прыярытэтных кірункаў літаратуразнаўчых даследаванняў – кампаратывістыкі, як зазначаецца ва ўступным слоўце ад навуковых рэдактараў, своеасаблівай “метанавуцы”, якая “займае, сінтэзуе розныя галіны літаратуразнаўства на парадыгмальным узроўні” (с. 127). Падобны падыход абумоўлены стратэгічнай мэтай найноўшых актуальных літаратуразнаўчых даследаванняў – “праз устанаўленне і раскрыццё вызначальных рыс і ўласцівасцей тыповых з’яў і працэсаў нацыянальных прыгожых пісьменстваў стварыць агульную літаратуразнаўчую карціну свету, якая базіруецца на адлюстраванні складанай дыялектыкі законаў адзінства і нераўнамернасці мастацкага развіцця. А праз яе выявіць духоўна-маральную парадыгму чалавецтва” (с. 6). Аўтары

© Гоўзіч І. М., 2019

¹ Паэтыка літаратурных сувязей / У. В. Гніламедаў [і інш.]; навук. рэд.: У. В. Гніламедаў, М. У. Мікуліч. – Мінск: Беларуская навука, 2018. – 548 с.

² Шаўлякова-Барзенка, І. Л. Крытыка і літаратуразнаўства / І. Л. Шаўлякова-Барзенка // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т.; НАН Беларусі, Адд-не гуманітар. навук і мастацтваў, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ.; навук. рэд. У. В. Гніламедаў, С. С. Лаўшук. – 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – Т. 4, кн. 3. – С. 146.

паспяхова працягваюць пачэсную справу Максіма Багдановіча з некалькімі папраўкамі: Максім-кніжнік выводзіў беларускую паэзію на прыныпова новы ўзровень, суадносячы яе з набыткамі еўрапейскай, літаратурнаўчы ж праводзяць паралелі паміж рознымі з’явамі не толькі ў “блізкіх” літаратурах (украінскай, рускай, польскай), але і заходнееўрапейскіх. Як падкрэсліваюць навуковыя рэдактары У. В. Гніламедаў і М. У. Мікуліч, яны імкнуцца даць гісторыка-літаратурнае вытлумачэнне праблем “тэматылогіі, міфалогіі, імагалогіі, этнакультурных канцэптаў, мастацка-вобразнай парадыгмы хранатопа, персонасферы твора, тэорыі і практыкі мастацкага перакладу <...>, зыходзячы з канцэпцыі адзінства еўрапейскага і сусветнага літаратурнага працэсу” (с. 7).

Кампазіцыйна кніга складаецца з васьмі раздзелаў, аб’яднаных праблемамі кампаратыўнага дыскурсу і міжкультурных камунікацый: “Старажытная беларуская літаратура: нацыянальныя духоўныя карані”, “Этнакультурныя канцэпты ў беларуска-іспанскім літаратурным дыскурсе”, “Польскамоўная проза Беларусі XIX ст. у еўрапейскім літаратурным кантэксце”, “Беларуская грамадска-культурная чыннасць у Еўропе міжваеннага перыяду”, “Мастацка-вобразная парадыгма хранатопа ў беларускай і ўкраінскай паэзіі першай паловы XX ст.”, “Беларуская экалітаратура на фоне еўрапейскага літаратурнага парцэсу”, “Нацыянальныя вобразы свету і чалавека ў сучаснай беларускай і рускай паэзіі”, “Еўрапейскі санет у беларускіх перакладах”.

У першым раздзеле аўтарытэтныя і прызнаныя беларускай супольнасцю навукоўцаў даследчыкі У. В. Гніламедаў і М. У. Мікуліч даследуюць ідэйна-эстэтычныя здабыткі старадаўняй беларускай літаратуры як народнаўства і чалавекаўства, раскрываюць праблему станаўлення і фарміравання нацыянальнай свядомасці як інтэгратывнай якасці нацыі, “якая ўплывае, фарміруе яе светаўспрыманне і светапогляд <...>, уключае свядомасць людзей мінулых пакаленняў, якія пакінулі захаваныя формы гэтай свядомасці ў выглядзе артэфактаў культуры, мовы, твораў мастацтва, нормаў сацыяльнага жыцця, узаемаадносін, <...> пэўныя сацыякультурныя і маральна-псіхалагічныя асаблівасці, якія грунтуюцца на супольнасці працоўных працэсаў і навыкаў чалавека, звычайў, побыту, формаў грамадскага і культурнага жыцця” (с. 15). Упершыню ў беларускім дыскурсе даследчыкі ўводзяць паняцце “нацыянальнай падсвядомасці”. Разгляд нацыянальных духоўных каранёў адбываецца на некалькіх узроўнях: этнічным, “прыродным”, рэлігійным, лінгвістычным, грамадскім і інш. У даследаванні паўстае цэлая галерэя народнасцей, гістарычных асоб, асветнікаў, якія паспрыялі станаўленню нацыянальнай свядомасці беларусаў: Рагнеда, Ефрасіння Полацкая, Кірыла Тураўскі, слынныя князі ВКЛ, Францыск Скарына, Мікола Гусоўскі, Сымон Будны, Вясіль Цяпіскі і інш., якія ў цэлым вызначылі асаблівасці беларускай ментальнасці. Аўтары бліскуча справіліся з задачай – асэнсавалі ідэйна-эстэтычныя здабыткі беларускай літаратуры як народнаўства і чалавекаўства.

Другі раздзел прысвечаны вызначэнню дамінантных момантаў у працэсе станаўлення і развіцця беларуска-іспанскіх культурна-літаратурных узаемасувязей (найперш, кантактных і тыпалагічных) ад XV да пачатку XXI стагоддзя. Прычым падобнае даследаванне праводзіцца ўпершыню, ураджае кампетэнтнасць і дасведчанасць аўтара не толькі ў літаратурных, але і ў гістарычных, палітычных, гандлёвых з’явах. Яго аўтар А. В. Вальчук зазначае, што “стасункі паміж беларусамі і іспанцамі маюць даўнюю гісторыю, на працягу якой народы ішлі па шляху ўзаемнага пазнання, замацоўваючы ў нацыянальнай свядомасці характаралагічныя рысы, уласцівыя прадстаўнікам розных светаў – славянскага і раманскага, трансфармуючы ранейшыя ўяўленні аб іх пад уплывам розных грамадска-палітычных, рэлігійных і культурных фактаў, пацвярджэнне чаго можна знайсці не толькі ў дакументальных крыніцах, але і ў мастацкіх творах” (с. 121).

У трэцім раздзеле праведзена “адэкватная ацэнка ўнікальнасці і значнасці твора, што можа быць дадзена толькі з улікам перыяду яго ўзнікнення ў канкрэтным хранатопе і актуалізацыя гэтага твора ў айчыннай навукова-адукацыйнай і культурнай прасторы з улікам спецыфікі часу і абставін” (с. 8). Удзячным матэрыялам для даследавання паслужыла польскамоўная проза Беларусі XIX стагоддзя Я. Баршчэўскага, В. Савіча-Заблоцкага, І. Яцкоўскага, І. Ходзькі, А. Плуга, Э. Масальскага і іншых пісьменнікаў. Заўважым, што многія пераклады-перастварэнні з польскай на беларускую мову зроблены самім аўтарам Н. Л. Бахановіч на высокім прафесійным узроўні, яны дакладна перадаюць змест і асаблівасці арыгіналаў.

У чацвёртым раздзеле калектывнай манаграфіі вядомы ў Беларусі і за яе межамі даследчык літаратуры пачатку XX стагоддзя Мікола Трус акрэслівае беларускія культурныя рэаліі ў Чэхаславакіі і Латвіі на прыкладзе культурна-асветніцкай дзейнасці І. Дварчаніна, Т. Грыба, Я. Яляцкага, У. Жылкі і іншых падзвіжнікаў нацыянальнай справы. Асаблівая ўвага аўтарам надаецца адукацыйна-культурнай працы Людмілы Краскоўскай – прадстаўніца пакалення “пакліканых” новай хваляй нацыянальнага адраджэння, “якое прагнула ведаў, ехала спасцігаць навуку ў еўрапейскія ўніверсітэты, каб потым вярнуцца і годна слугаваць Бацькаўшчыне” (с. 243). Раздзел насычаны раней невядомымі фактамі, адшуканымі асабіста М. Трусам у архівах і ўпершыню ўведзенымі ў беларускі дыкурс, якія, несумненна, зацікавяць сваёй навізнай аматараў беларускай літаратуры.